

Vooroorlogse ANWB-wegwijzers in De Bilt en Bilthoven

Op prentbriefkaarten van De Bilt uit het begin van de twintigste eeuw vinden we soms al ANWB-wegwijzers. De eerste twee exemplaren in onze gemeente dateren van 1899. In de loop der jaren nam hun aantal geleidelijk toe en paste men het ontwerp geregeld aan.

Op 1 juli 1883 werd in Utrecht de *Nederlandse Vélocipèdisten-Bond* opgericht. De organisatie, die zich sterk maakte voor de belangen van fietsers en bij aanvang 200 leden telde, veranderde twee jaar later van naam; ze heette voortaan *Algemeene Nederlandsche Wielrijders-Bond* (ANWB). Datzelfde jaar verscheen het eerste nummer van het bondstijdschrift *de Kampioen* in een oplage van 800 exemplaren. Een van de activiteiten van de bond was het uitgeven van wegenkaarten. De eerste kaart kwam uit in 1884.

Wegwijzers anno 1894

Tien jaar later maakte de bond een begin met de bewegwijzering. Liever had men gezien dat het Rijk en de gemeenten het voortouw hadden genomen, maar die hielden zich afzijdig. De routeaanduidingen op de handwijzers waren uiteraard bestemd voor fietsers, want voor hen was de bond opgericht en automobilisten waren er nog niet. De eerste auto voor een Nederlandse eigenaar werd namelijk pas in 1896 verkocht. De dertien houten wegwijzers van de eerste lichting uit 1894 werden op 26 oktober geplaatst op de route Utrecht-Rotterdam. Dit traject was uitgekozen omdat er veel leden in die regio woonden en je op de smalle polderwegen de weg gemakkelijk kwijt kon raken. Na een lange, koude winter bleek bij inspectie door de hoofdconsul dat de meeste exemplaren zoek waren.

De 'omwonende plattelandsbevolking' had ze meegenomen en opgestookt om de kou te verdrijven. Daarnaast werden er in de stad Rotterdam minderjarige vandalen opgepakt die een wegwijzer hadden vernield. Een van de wegwijzers in die plaats werd binnen een jaar zelfs driemaal van zijn armen beroofd.

Wegwijzers anno 1896

Hierdoor wijzer geworden besloot men in 1896 de wegwijzers voortaan van metaal te vervaardigen. Tegelijkertijd verscheen het ANWB-logo, een gevleugeld wiel, bovenop de wegwijzers. Figuur 1 toont een voorbeeld van zo'n, metalen wegwijzer. Hij stond aan het

begin van de Amersfoortse weg. Het is een van de oudste ANWB-wegwijzers in De Bilt, geplaatst in 1899. De fotograaf stond op of langs de Utrechtseweg met zijn rug naar het landhuis Vollenhove. De oorspronkelijke zwart-wit-opname is hier met de hand ingekleurd.

Fig. 1 Gezicht op de Amerfoortseweg te De Bilt. Datering 1905-1910. De ANWB-wegwijzer is geplaatst in 1899. Prentbriefkaart naar foto, ingekleurd. Collectie Het Utrechts Archief.

Om goed op te vallen waren de palen waaraan de richtingaanduidingsborden vast zaten, voorzien van een beschildering met schuine, afwisselend rode, witte en blauwe banden. Dat viel niet bij iedereen in de smaak. Het *Utrechts Nieuwsblad* bijvoorbeeld was na de plaatsing van zo'n exemplaar op de hoek van de Biltstraat en de Kruisstraat in 1898 genadeloos: 'Het ding is in zijn bontheid afschuwelijk lelijk en een ergernis voor ieder die een sprankje esthetisch gevoel in zich heeft'.

De wegwijzer die op de hoek van de Dorpsstraat en de Soestdijkseweg stond, was nog van hetzelfde, oorspronkelijke, kleurrijke maar controversiële ontwerp (figuur 2). Op de prentbriefkaart zien we het begin van de Soestdijkseweg, de route naar Baarn. Links van het hotel, dat tot 1906 in handen was van Joh. Nas, loopt de Dorpsstraat vanouds Steenstraat; de Soestdijkseweg

Fig. 2 Gezicht op Hotel Nas, op de hoek van de Dorpsstraat en de Soestdijkseweg. Datering ca. 1902. De ANWB-wegwijzer is geplaatst in 1899. Prentbriefkaart naar foto. Collectie Historische Kring D' Oude School, De Bilt.

gaat van de fotograaf uit gezien voor het hotel langs naar rechts. De opname is vermoedelijk van 1902. De foto is zwart-wit, maar wel is te zien dat de paal van de wegwijzer naast wit twee tinten grijs laat zien en dus waarschijnlijk in twee verschillende kleuren uitgevoerd is geweest.

De beide wegwijzers maakten deel uit van de in 1899 uitgevoerde bewegwijzering van het traject Utrecht-Amersfoort, met verder nog handwijzers in Huis te Heide en Soesterberg. Van het begin af aan werden de wegwijzers niet lukraak ergens neergezet, maar volgens vooropgezet plan geplaatst in onderlinge samenhang. Wie een bestemming had gekozen, moest steeds rechtdoor rijden of de weg dan wel het fietspad blijven volgen. Daardoor hoefde niet bij elke zijweg een wegwijzer te staan. Op de eerstvolgende wegwijzer trof men dan de eerder gekozen bestemming opnieuw aan en zo verder tot de bestemming was bereikt.

Wegwijzers anno 1899

Bij nader inzien vond ook de ANWB dat de kleurstelling van de wegwijzers te bont was en dat de handwijzers het landschap ontsierden. Vanaf of na 1899 werd er dan ook voor gekozen bij nieuw te plaatsen wegwijzers het rood weg te laten. Verdere kenmerken bleven gelijk, zoals de lange smalle armen van 90 bij 18 centimeter met eventueel twee of

meer plaatsnamen naast elkaar op één regel. Ook bleef de bevestiging van alle richtingborden op een en dezelfde hoogte. Vier wegwijzers van dit type werden in 1901 geplaatst langs de Vuursche steeg en/of weg: op de hoek van de Soestdijkseweg, bij het tolhuis aan het kruispunt met de Maartensdijkseweg, in het centrum van het dorp Lage Vuursche en op de splitsing van

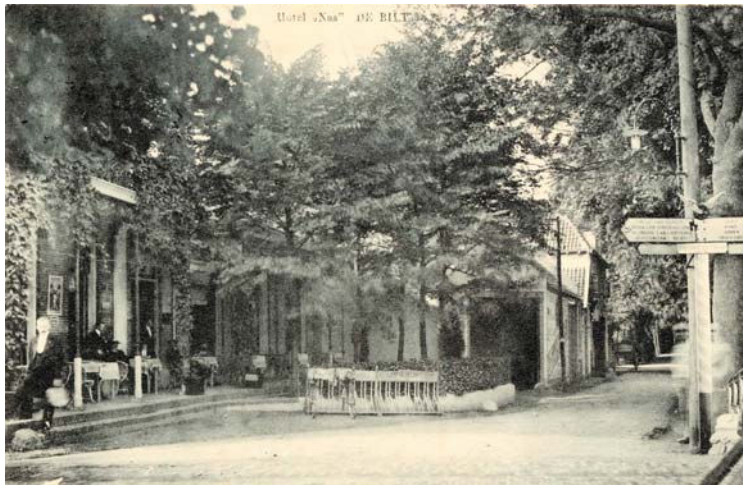

Fig. 3 Gezicht op de Soestdijkseweg vanaf de Dorpsstraat, met links v/h Hotel Nas van de nieuwe eigenaar Klaas Oostergetel. Datering ca. 1910. Prentbriefkaart naar foto. Collectie Historische Kring D' Oude School, De Bilt.

wegen naar Hilversum (Zwarte weg) respectievelijk de Hooge Vuursche (Hooge Vuursche weg). De wegbeheerders, die in 1899 nog handgeschreven aanvragen om goedkeuring ontvingen, kregen nu van de ANWB een voorgedrukt verzoek om een wegwijzer te mogen plaatsen 'teneinde wielrijders voor verdwalen te behoeden'.

Op dat formulier hoefde alleen nog de gewenste locatie van de wegwijzer te worden inge-

vuld, duidelijk een opmaat naar verdere schaalvergroting.

Een wegwijzer van het type 1899 verving na verloop van tijd ook het eerdere exemplaar bij v/h Hotel Nas, dat inmiddels was overgegaan naar Klaas Oostergetel (figuur 3). Het oog van de camera kijkt rechts de Soestdijkseweg in. De foto werd gemaakt rond 1910.

Er ontbrak destijds nog een wegwijzer bij de afslag naar Bunnik (Bunnikseweg, thans Kapelstraat). Daarom stond op de wegwijzer: *Utrecht rechtdoor* (de Dorpsstraat vanouds Steenstraat in), *Bunnik eerste weg* links (de Bunnikseweg in) en *Blauwkapel, Maartensdijk eerste weg rechts* (de Blauwkapelse dijk, thans Burgemeester de Withstraat in).

Wegwijzers anno 1912

Uiteraard stond de tijd hierna niet stil. In 1904 transformeerde de ANWB zich tot T oeristenbond voor Nederland en kreeg de organisatie ook meer aandacht voor de belangen van het gemotoriseerd verkeer.

Enerzijds kwamen er daardoor meer borden in de steden, waardoor het wenselijk was de handwijzers te voorzien van kortere armen. Anderzijds naderden de automobilisten de

Fig. 4 Gezicht op Hotel Poll, op de hoek van de Dorpsstraat en de Bunnikseweg (thans Kapelweg). De ANWB-wegwijzer is geplaatst ca. 1913. Datering 1922 of eerder. Prentbriefkaart naar foto, ingekleurd. Collectie Historische Kring D' Oude School, De Bilt.

wegwijzers met grotere snelheid dan de fietsers, wat eisen stelde aan de leesbaarheid. Vanaf 1912 waren de armen korter en stond er nog hooguit één bestemming op een regel. Zo'n type wegwijzer van het zogenoemde stadsmodel, kwam te staan bij hotel Poll (op de plek van de huidige Cumulusflat) op de hoek van de weg naar Bunnik en de Dorpsstraat (figuur 4).

De wegwijzer zou niet zo lang dienst doen. In de

zomer van 1914 werd namelijk een algemene mobilisatie afgekondigd. Het was natuurlijk niet de bedoeling dat de eventuele vijand gebruik zou maken van de bewegwijzering om zijn weg door ons land te vinden. Daarom werden op last van het militair gezag de armen van de wegwijzers afgehaald en ergens veilig opgeborgen (figuur 5). Aanvankelijk bevond de provincie Utrecht zich niet in de zone waar de wegwijzers weg moesten, maar later werd het gebied waar ze ontmanteld moesten worden uitgebreid tot het hele land. Het zou enkele jaren duren voor de wegwijzers hun taak weer konden oppakken.

Fig. 5 Als figuur 3, na verwijdering van de armen van de ANWB-wegwijzer tijdens de mobilisatieperiode van de Eerste Wereldoorlog. Datering 1915-1916. Prentbriefkaart naar foto. Collectie Historische Kring D' Oude School, De Bilt.

Wegwijzers anno 1923

In de jaren twintig en dertig werd er verder aan het ontwerp van de wegwijzers gesleuteld. Zo werden vanaf 1923 de armen op verschillende hoogtes geplaatst, waardoor de teksten vanuit verschillende richtingen beter leesbaar werden. Tegelijkertijd ging men over op twee

formaten lettergrootte; belangrijker plaatsen kregen een grotere letter. In de jaren daarna werden de afmetingen van de armen geleidelijk groter, maar verder waren er geen wijzigingen. Wegwijzers van dit type kwamen bijvoorbeeld te staan op de kruisingen van de Utrechtseweg en de Bilthovenseweg en bij enkele afslagen van de Soestdijkseweg (figuur 6).

In de jaren twintig werd ook gewerkt aan een betere bereikbaarheid van De Bilt en de natuurgebieden van de Utrechtse Heuvelrug, rond de Vuursche en in het Gooi. Ten behoeve van het verkeer vanuit het westen van het land dat door de stad Utrecht naar onze regio onderweg was, werd in 1924 de route

Fig. 6 ANWB-wegwijzer op de hoek van de Soestdijkseweg en de Gezichtslaan. Datering 1935-1940. Prentbriefkaart naar foto. Collectie Het Utrechts Archief.

vanaf het Ledig Erf via de Maliesingel en de Maliebaan tot aan het kruispunt Biltstraat-Willem Barentsstraat bewegwijzerd. Een jaar later plaatste de ANWB zowel aan de Utrechtse als aan de Biltse kant van het fietspad langs de noordzijde van het Fort op de Biltstraat een wegwijzer voor fietsers die ter plaatse niet bekend waren. Zo konden ze de bochtige, drukke en mede door tramsporen gevaarlijke hoofdroute langs de zuidzijde vermijden.

Wegwijzers anno 1932

De laatste versie bondswegwijzer uit de vooroorlogse periode stamt uit 1932. De armen waren inmiddels in omvang toegenomen tot 90 bij 50 centimeter. Aan de paal verscheen net onder de armen van de wegwijzer het nieuwe logo van de ANWB. Ook kwamen er dit jaar voor het eerst oranje bordjes die de richting van Amsterdam aangaven en aan de bovenzijde van de desbetreffende arm werden gemonteerd.

Inmiddels was het netwerk van wegwijzers flink gegroeid. In 1904 waren er 1000 exemplaren geplaatst, in 1913 2000, in 1925 3000. De vierduizendste wegwijzer kwam te staan in

Bilthoven op de kruising van de Provinciale Weg en de Gezichtslaan. Hij werd op 28 juli 1939 onthuld door Prins Bernhard.

Nadat de ANWB in 1935 het predicaat koninklijk had

verworven en de prins

in 1938 geheel in lijn daarmee tot erevoorzitter van de bond was benoemd, kon hij niet weigeren deze plechtigheid bij te wonen en in aanwezigheid van talrijke bestuurders en andere belangstellenden eigenhandig de onthulling te verrichten. 's Ochtends had hij nog de Vierdaagse in Nijmegen bezocht, maar desondanks kwam hij op het afgesproken tijdstip aanrijden in zijn statige Packard limousine. Na onder luid gejuich de onthulling te hebben verricht, was er nog gelegenheid voor een fotomoment, zoals figuur 7 laat zien.

Fig. 7 De onthulling van de 4000e wegwijzer van de Koninklijke Nederlandse Toeristenbond ANWB door erevoorzitter Prins Bernhard op 28 juli 1939. De wegwijzer stond in Bilthoven op de hoek van de Gezichtslaan en de Provincialeweg. Vervaardiger: Polygoon, Nederlands Fotobureau. Collectie Het Utrechts Archief.

Fig. 8 ANWB-paddenstoel bij het fietspad naar Bilthoven te Lage Vuursche.
 Datering: 1925-1930. Prentbriefkaart naar foto. Collectie Het Utrechts Archief.

Meer dan wegwijzers

De ruim 4000 wegwijzers die er in Nederland voor de Tweede Wereldoorlog stonden, maakten deel uit van een verzameling van meer dan 7000 navigatiehulpen die door de ANWB waren neergezet. De bond plaatste en beheerde namelijk ook rich-

tingborden, voorrichtingborden, borden voor doorgaand verkeer en waarschuwingborden. Maar het markantst waren de in 1919 geïntroduceerde zogeheten rijwielpadwijzers, vanaf 1921 vooral bekend als paddenstoelen (figuur 8). Deze op de oorspronkelijke doelgroep van fietsers gerichte routewijzers bestonden hoofdzakelijk uit beton; ijzer was in deze naoorlogse periode namelijk schaars en kostbaar. De eerste exemplaren stonden in het Gooi, maar begin jaren twintig doken ze ook op in De Bilt en Bilthoven. De oudste door ANWB-paddenstoelen gemarkeerde route in onze gemeente liep van De Bilt via Bilthoven naar Lage Vuursche. De rijwielpadwijzers stonden op de Groenekanseweg, hoek Waterweg en hoek 1^e Brandenburgerweg, de Dwarsweg, hoek Kees Boekelaan, de Gezichtslaan, hoek Albert Cuyplaan en aan het begin van de Eikensteeg, waar de Maartensdijkseweg over gaat in de Dorpsweg. Aan het eind van de Eikensteeg kwam je dan op de Karnemelksweg in Hollandse Rading uit op de reeds in 1920 van paddenstoelen voorziene fietspaden rond de Lage Vuursche.

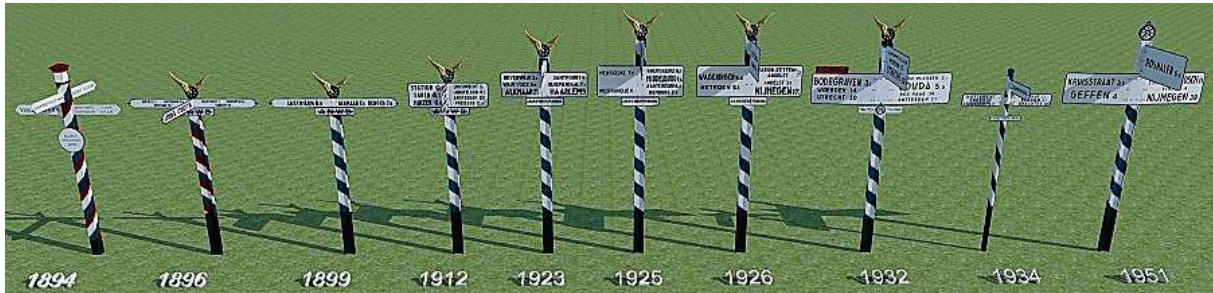
Bronnen:

Utrechts Nieuwblad, 30 juni 1898; 19 juli 1901; 27 en 29 juli 1939. Het Utrechts Archief.
 Beeldbanken Historische Kring D' Oude School, Archief Eemland en Het Utrechts Archief.
De Kampioen, 25 september 1914, 29 oktober 1938, 5 augustus 1939.
 Het Utrechts Archief, toegang 15, inv.nr. 106

Kees Floor (1947) werkte als meteoroloog bij het KNMI in De Bilt. Hij schreef talrijke artikelen voor de Volkskrant, diverse weerbladen en periodieken van historische verenigingen. Is redactielid van De Biltse Grift.

Vooroorlogse ANWB-wegwijzers in De Bilt

Bijlagen

Opeenvolgende typen ANWB-wegwijzers.

1. ANWB Wegwijzers op de hoek van de Dorpsstraat vanouds Steenstraat en de Soestdijksestraatweg Zuid bij Hotel Nas.
2. ANWB-Wegwijzers op de hoek van de Dorpsstraat vanouds Steenstraat en de Bunnikseweg (Kapelweg) bij Hotel Poll.
3. ANWB-Wegwijzers op de hoek van de Utrechtseweg en de Bilthovenseweg.
4. ANWB-wegwijzer hoek Soestdijkseweg Noord – Gezichtslaan.
5. De 4000e ANWB-wegwijzer onthuld door Prins Bernhard in Bilthoven, 1939.
6. ANWB-paddestoelen De Bilt, Bilthoven, Lage Vuursche.
7. ANWB-kaarten 1904 en 1922.

1: Wegwijzers op de hoek van de Dorpsstraat vanouds Steenstraat en de Soestdijksestraatweg Zuid bij Hotel Nas.

ANWB-wegwijzer hoek Soestdijkseweg Zuid – Dorpsstraat vanouds Steenstraat. Datering: 1906. Bron: Collectie Historische Kring D' Oude School, De Bilt.

ANWB-wegwijzer hoek Soestdijkseweg Zuid – Dorpsstraat vanouds Steenstraat. Datering: ?

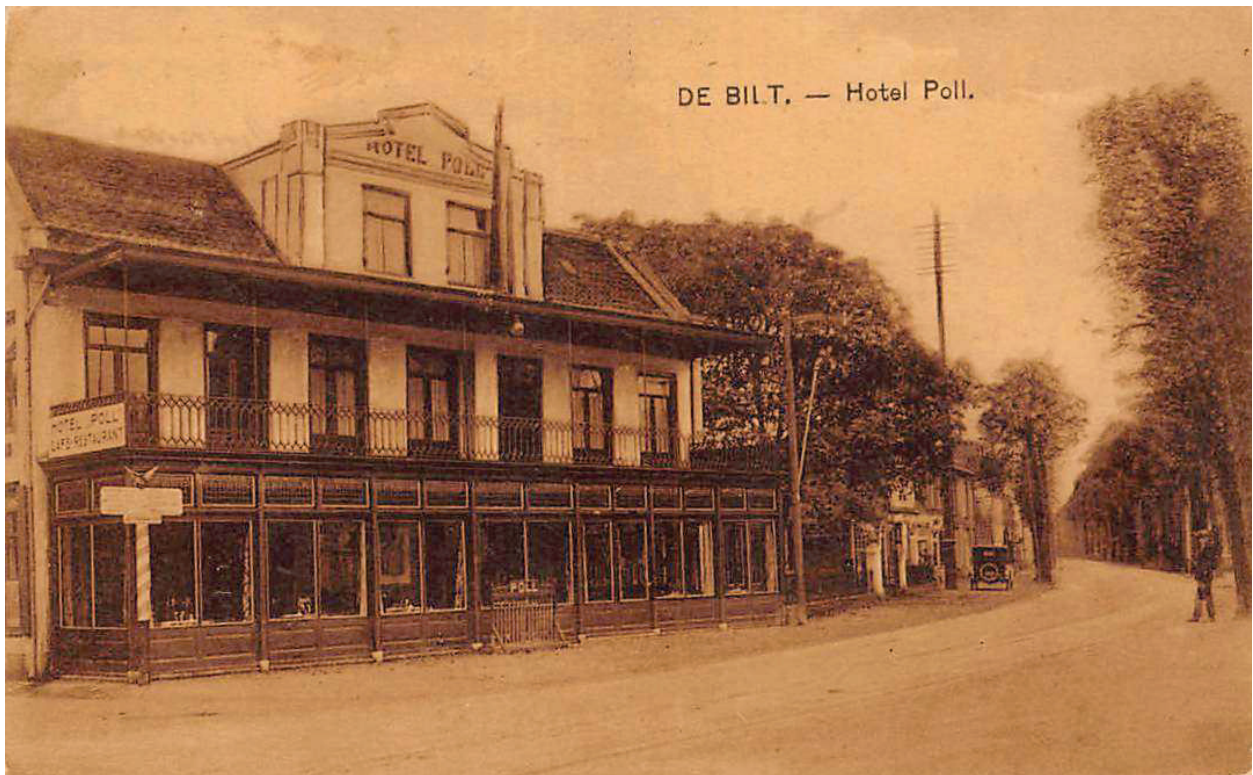

ANWB-wegwijzer hoek Soestdijkseweg Zuid – Dorpsstraat vanouds Steenstraat. Datering: 1921 of iets eerder. Bron: Collectie Historische Kring D' Oude School, De Bilt.

ANWB-wegwijzer hoek Soestdijkseweg Zuid – Dorpsstraat vanouds Steenstraat. Datering: 1930. Bron: Collectie Historische Kring D' Oude School, De Bilt.

2: Wegwijzers op de hoek van de Dorpsstraat vanouds Steenstraat en de Bunnikseweg (Kapelweg) bij Hotel Poll.

ANWB-wegwijzer hoek Bunnikseweg (Kapelstraat) – Dorpsstraat vanouds Steenstraat. Datering: ?

ANWB-wegwijzer hoek Bunnikseweg (Kapelstraat) – Dorpsstraat vanouds Steenstraat. Datering: 1914-1916. De wegwijzer is ontmanteld i.v.m. de mobilisatie tijdens de Eerste Wereldoorlog. Bron: Collectie Historische Kring D' Oude School, De Bilt.

Utrechtscheweg — De Bilt

ANWB-wegwijzer hoek Bunnikseweg (Kapelstraat) – Dorpsstraat vanouds Steenstraat. Datering: 1930. Bron: Collectie Historische Kring D' Oude School, De Bilt.

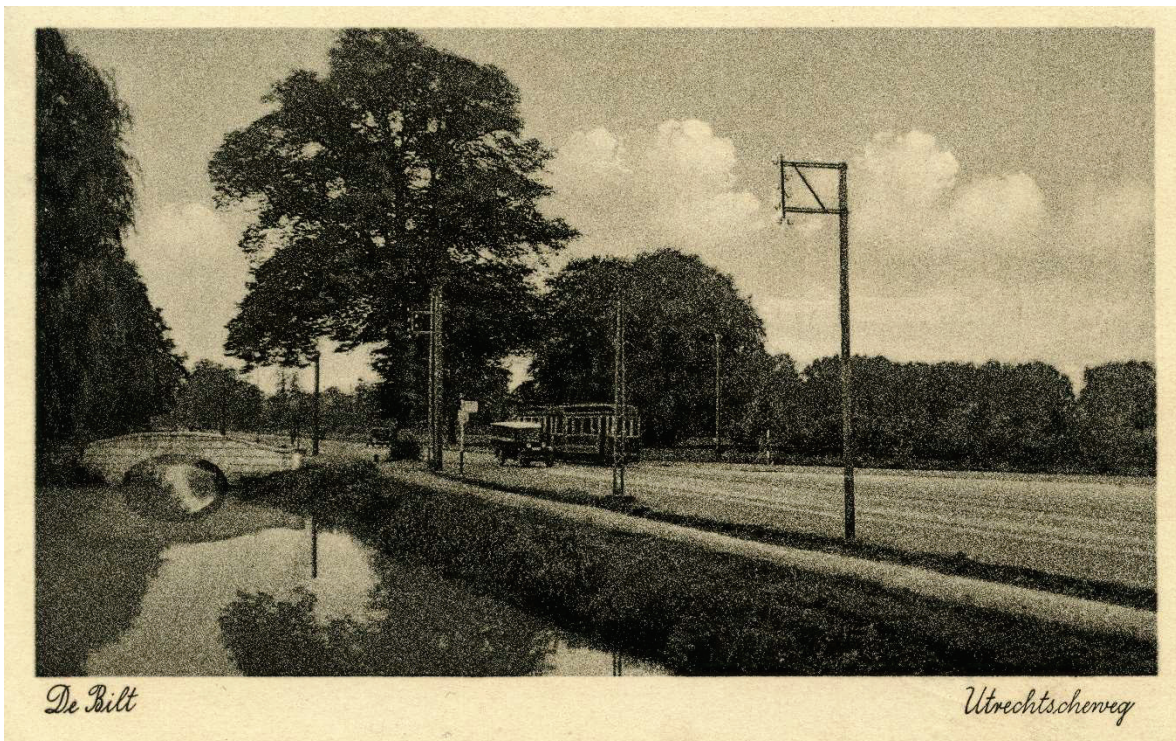
De Bilt, Dorpsstraat

ANWB-wegwijzer hoek Bunnikseweg (Kapelstraat) – Dorpsstraat vanouds Steenstraat. Datering: 1934-1935. Bron: Collectie Historische Kring D' Oude School, De Bilt.

3: *Wegwijzers op de hoek van de Utrechtseweg en de Bilthovenseweg.*

ANWB-wegwijzer hoek Utrechtseweg – Bilthovenseweg. Datering: 1931 of eerder. Bron: Collectie Historische Kring D' Oude School, De Bilt.

ANWB-wegwijzer hoek Utrechtseweg – Bilthovenseweg. Datering: 1930-1935. Bron: Collectie Historische Kring D' Oude School, De Bilt.

4: ANWB-wegwijzer hoek Soestdijkseweg Noord – Gezichtslaan

ANWB-wegwijzer hoek Soestdijkseweg Noord – Gezichtslaan. Datering: 1930. Bron: Collectie Historische Kring D' Oude School, De Bilt.

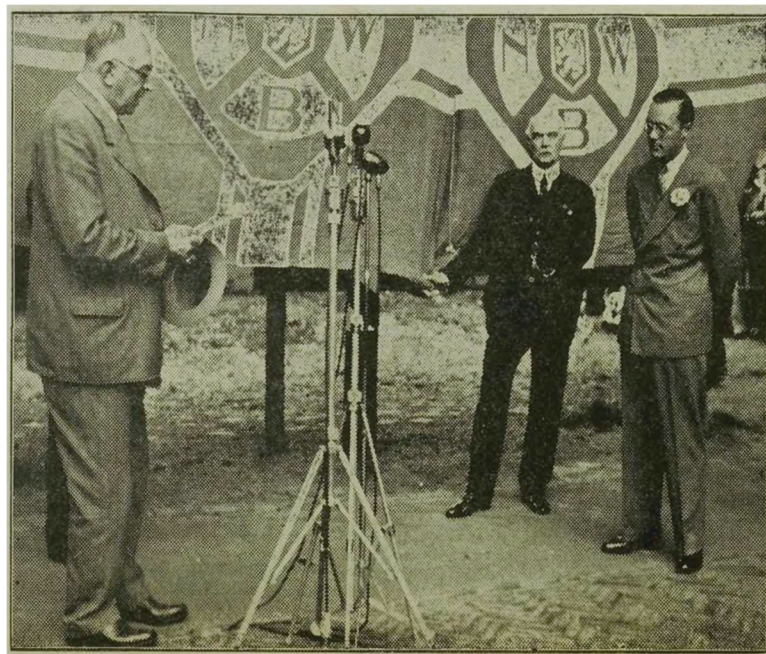

ANWB-wegwijzer hoek Soestdijkseweg Noord – Gezichtslaan. Datering: ?. Bron: Collectie Historische Kring D' Oude School, De Bilt

5: De 4000^e ANWB-wegwijzer onthuld door Prins Bernhard in Bilthoven.

Prins Bernhard (rechts) en H.P.J. Bloemers (links), voorzitter van de ANWB, bij de onthulling van de 4000^e ANWB-wegwijzer in Bilthoven, hoek Gezichtslaan en Provinciale weg, 28 juli 1939. Bron: de Kampioen, 5 augustus 1939.

De heer H.P.J. Bloemers (links), voorzitter van de ANWB, tijdens het uitpreken van zijn rede bij de onthulling van de 4000^e ANWB-wegwijzer door Prins Bernhard (rechts), Bilthoven 28 juli 1938. Bron: Utrechts Nieuwsblad 29 juli 1939, p. 5.

Met een fermem ruk trekt Prins Bernhard de vlaggen van den vierduizendsten wegwijzer

6: ANWB-paddestoelen De Bilt, Bilthoven, Lage Vuursche.

LAGE VUURSCHE. Rijwielpad naar Bilthoven

Datering: 1925-1928. Bron: Collectie Het Utrechts Archief.

ANWB-paddestoel op het Dr. Letteplein. Datering 1967. Bron: Collectie Het Utrechts Archief.

Uitsnede uit de kaart van de rijwielpaden van Gooi en Eemland, Utrecht met Omstreken en West-Veluwe, bewerkt door Mr. A.W. Stork. Op de kaart zijn aangeduid de wegwijzers aan het begin van de Bunnikseweg (Kapelstraat) (2123), van de Soestdijkseweg Zuid (340), van de Amersfoortseweg (341) en van de Vuursche steeg (Vuurscheweg) (597). Verder op Bilts grondgebied nog de wegwijzer bij het tolhuis op de hoek van de Vuursche steeg en de Maartensdijkseweg. Vervolgens ook de met ANWB-paddestoelen bewegwijzerde route van De Bilt naar Lage Vuursche: Looydijk hoek Watersteeg (Waterweg) (93), Groenekansedijk (Groenekanseweg) hoek 1^e Brandenburgerweg (94), hoek Dwarsweg – Kees Boekelaan (95), Gezichtslaan hoek Albert Cuyplaan (96) en Maartensdijkseweg hoek Eikensteeg (97). Uitgave: ANWB. Datering 1922. Bron: Collectie Archief Eemland, Amersfoort.